ਭਾਗ-1●

ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਕਿ ਪਹਿਲਾਂ ਦਸਿਆ ਜਾ ਚੁੱਕਾ ਹੈ, ਕਿ 'ਧਰਮ' ਦੇ ਦੋ ਪੱਖ ਹਨ—

1. ਅੰਤ੍ਰਵਿ 'ਆਤਮਿਕ ਧਰਮੁ'—ਜੋ ਇਲਾਹੀ 'ਜੋਤ' ਦਾ 'ਪ੍ਰਕਾਸ਼' ਹੈ, ਅਥਵਾ 'ਨਾਮੁ' ਹੈ।
2. ਬਾਹਰਮੁਖੀ ਮਾਨਸਿਕ 'ਧਰਮ'—ਜੋ 'ਜੀਵ' ਦੇ—

   (ੳ) ਅੰਤਿਸ਼ਕਰਨ ਦੀ ਰੰਗਤ

   (ਅ) ਬੁਧੀ ਦੇ ਗਿਆਨ

   (ੲ) ਸੰਗਤ ਯਾ ਕੁਸੰਗਤ

   (ਸ) ਮਾਨਸਕਿ ਸਾਧਨਾ

   (ਹ) ਸਰੀਰਕ ਕਰਮ-ਕਿਰਿਆ

ਉਤੇ ਨਿਰਭਰ ਹੈ, ਅਤੇ ਮਾਇਕੀ ਮੰਡਲ ਵਿੱਚ ਪਰਵਿਰਤ ਹੈ, ਜਿਸ ਦੀ ਬੁਨਿਆਦ ਸਾਡਾ ਅੰਤਿਸ਼ਕਰਨ ਹੀ ਹੈ—ਜੋ

ਪਿਛਲੇ ਜਨਮਾਂ ਦੀ ਰੰਗਤ

ਇਸ ਦੀ ਤੀਖਣਤਾ

ਕਰਮ-ਧਰਮ

ਉਤੇ ਨਿਰਭਰ ਹੈ, ਅਤੇ ਬਦਲਦਾ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ।

ਸਾਡੇ 'ਜੀਵਨ' ਯਾ 'ਸ਼ਖਸੀਅਤ' (personality) ਦੀਆਂ ਕਈ ਤੈਹਾਂ (layers) ਹਨ—

ਆਤਮਿਕ ਜੋਤ ਦਾ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਯਾ 'ਨਾਮੁ'

ਅੰਤਿਸ਼ਕਰਨ

ਦੈਵੀ ਗੁਣਾਂ ਦੀ ਰੰਗਤ
ਮਨ ਦੀ ਬਦਲਵੀਂ ਰੰਗਤ
ਵਲਵਲਿਆਂ ਦਾ ਉਛਾਲ
ਬੁੱਧੀ ਦੀ ਵਿਚਾਰ ਸ਼ਕਤੀ
ਧਾਰਮਿਕ ਖ਼ਿਆਲ ਯਾ ਨਿਸਚੇ
ਸਰੀਰਕ ਕਰਮ-ਕਿਰਿਆ।

ਸਾਡੇ ਜੀਵਨ ਦੀਆਂ ਇਹਨਾਂ ਸਾਰੀਆਂ 'ਤੈਹਾਂ' ਦੀ ਸਮੁੱਚੀ 'ਰੰਗਤ' ਨੂੰ ਹੀ—

'ਸ਼ਖਸੀਅਤ' (personality)

ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਇਸ 'ਸ਼ਖਸੀਅਤ' ਦੀ 'ਹਵਾੜ' (essence) ਹੀ, ਹਰ ਇਕ 'ਮਨੁਖ' ਦਾ ਆਪੋ-ਆਪਣੇ ਅਸਲੀ ਅਤੇ ਵਿਆਪਕ—

'ਨਿਜੀ ਧਰਮ' (personal religion) ਹੈ।

ਸਾਡੀ ਇਸ ਮਾਨਸਿਕ 'ਸ਼ਖਸੀਅਤ' ਅਤੇ 'ਧਰਮ' ਉਤੇ, ਅਨੇਕਾਂ ਬਾਹਰਲੇ ਖ਼ਿਆਲਾਂ ਅਤੇ 'ਕਰਮ-ਧਰਮ' ਦੀ ਰੰਗਤ ਦਾ ਅਸਰ, ਖਿਨ-ਖਿਨ ਪੈਂਦਾ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ, ਜਿਸ ਕਾਹਰਨ ਸਾਡੀ 'ਸ਼ਖਸੀਅਤ' ਅਤੇ 'ਨਿਜੀ ਧਰਮ' ਭੀ ਬਦਲਦਾ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ।

ਇਹੋ ਕਾਰਨ ਹੈ ਕਿ ਸਤਸੰਗ ਅੰਦਰ, ਭਉ-ਭਾਵਨੀ ਦੀ ਰੰਗਤ ਹੋਰ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਅਤੇ ਸਤਸੰਗ ਤੋਂ ਬਾਹਰ—ਮਾਇਆ ਦੇ ਪ੍ਰਭਾਵ ਹੇਠ, ਸਾਡੀ ਸ਼ਖਸੀਅਤ ਅਤੇ ਖ਼ਿਆਲਾਂ ਦੀ ਰੰਗਤ ਅਤੇ ਭਾਵਨਾਵਾਂ ਕੁਝ ਹੋਰ ਹੋ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ।

ਦੂਜੇ ਲਫ਼ਜ਼ਾਂ ਵਿਚ—ਸਾਡੇ ਮਨ ਦੀ 'ਬਦਲਵੀਂ-ਰੰਗਤ' ਅਨੁਸਾਰ ਹੀ, ਸਾਡਾ—

ਜੀਵਨ
ਸ਼ਖਸੀਅਤ
ਧਾਰਮਿਕ ਨਿਸ਼ਚੇ
ਕਰਮ-ਕਿਰਿਆ
ਧਰਮ-ਕਰਮ

ਭੀ ਬਦਲਦੇ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ।

"ਕਬਹੂ ਜੀਅੜਾ ਊਭਿ ਚੜਤੁ ਹੈ ਕਬਹੂ ਜਾਇ ਪਇਆਲੇ ॥
ਲੋਭੀ ਜੀਅੜਾ ਥਿਰੁ ਨ ਰਹਤੁ ਹੈ ਚਾਰੇ ਕੁੰਡਾ ਭਾਲੇ ॥"

(ਪੰਨਾ–876)

"ਇਹੁ ਮਨੂਆ ਖਿਨੁ ਨ ਟਿਕੈ
ਬਹੁ ਰੰਗੀ ਦਹ ਦਹ ਦਿਸਿ ਚਲਿ ਚਲਿ ਹਾਢੇ ॥"

(ਪੰਨਾ–170–71)

"ਮਨ ਕੇ ਅਧਿਕ ਤਰੰਗ ਕਿਉ ਦਰਿ ਸਾਹਿਬ ਛੁਟੀਐ ॥"

(ਪੰਨਾ–1088)

"ਖਿਨੁ ਆਵੈ ਖਿਨੁ ਜਾਵੈ ਦੁਰਗੰਧ ਮੜੈ ਚਿਤੁ ਲਾਇਆ ਰਾਮ ॥"

(ਪੰਨਾ–442)

ਅਸਲ ਵਿਚ, ਇਨਸਾਨ ਦਾ 'ਜੀਵਨ', ਕਈ 'ਪੱਖੀ' ਅਤੇ 'ਸਵੈ–ਵਿਰੋਧੀ' ਹੈ। ਅੰਤਿਸ਼ਕਰਨ ਦੀ 'ਰੰਗਤ' ਪ੍ਰਬਲ ਹੋਣ ਕਾਰਨ, ਸਾਡੇ ਓਪਰੇ ਖ਼ਿਆਲਾਂ ਤੇ 'ਹਾਵੀ' ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ, ਅਤੇ ਜੀਵ ਬੇ–ਵਸ ਹੋ ਕੇ ਆਪਣੇ ਪੁਰਾਣੇ ਅੰਤਿਸ਼ਕਰਨ ਦੀ ਰੰਗਤ ਅਧੀਨ ਕਰਮ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਏਸੇ ਕਰਕੇ ਕਈ ਦੈਵੀ ਖ਼ਿਆਲਾਂ ਵਾਲੇ ਜਗਿਆਸੂ—ਆਪਣੇ ਮੈਲੇ ਅੰਤਿਸ਼ਕਰਨ ਦੀ ਪ੍ਰਬਲ ਸ਼ਕਤੀ ਦੇ 'ਵਹਿਣ' ਵਿਚ ਰੁੜ੍ਹ ਜਾਂਦੇ ਹਨ, ਅਤੇ ਇਨਸਾਨ ਦੀ 'ਰੁਚੀ' ਮਲੀਨ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ।

ਇਸ ਦੇ ਉਲਟ ਜੇਕਰ ਮੈਲੇ ਅੰਤਿਸ਼ਕਰਨ ਵਾਲਾ ਜੀਵ, ਗੁਰਮੁਖ ਪਿਆਰਿਆਂ, ਮਹਾਂਪੁਰਖਾਂ ਦੀ ਪ੍ਰਬਲ 'ਸੰਗਤ' ਕਰੇ—ਤਾਂ ਉਸ ਦੀ ਭਉ–ਭਾਵਨੀ ਦੇ ਵਲਵਲੇ 'ਦੈਵੀ' ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ, ਅਤੇ ਉਹ 'ਧਰਮ' ਦੀ ਕਮਾਈ ਕਰਦਾ ਹੈ।

"ਤਿਨਾ ਦੇਖਿ ਮਨਿ ਚਾਉ ਉਠੰਦਾ ਹਉ ਕਦਿ ਪਾਈ ਗੁਣਤਾਸਾ ॥"

(ਪੰਨਾ–703)

"ਸਾਧਸੰਗਤਿ ਬਿਨਾ ਭਾਉ ਨਹੀ ਊਪਜੈ
ਭਾਵ ਬਿਨੁ ਭਗਤਿ ਨਹੀ ਹੋਇ ਤੇਰੀ ॥" (ਪੰਨਾ–694)

ਸਾਧ ਕੈ ਸੰਗਿ ਪਾਪ ਪਲਾਇਨ ॥ (ਪੰਨਾ–271)

ਸਾਧ ਕੈ ਸੰਗਿ ਲਗੈ ਪ੍ਰਭੁ ਮੀਠਾ ॥ (ਪੰਨਾ–272)

ਸਾਧ ਕੈ ਸੰਗਿ ਦ੍ਰਿੜੈ ਸਭਿ ਧਰਮ ॥ (ਪੰਨਾ–271)

ਸਾਧ ਕੈ ਸੰਗਿ ਮਿਟੈ ਅਭਿਮਾਨੁ ॥ (ਪੰਨਾ–271)

ਸਾਧਸੰਗਿ ਭਏ ਆਗਿਆਕਾਰੀ ॥" (ਪੰਨਾ–272)

ਮਨੁਖ ਆਪਣੀ ਸ਼ਖਸੀਅਤ ਦੇ ਪ੍ਰਭਾਵ ਹੇਠ, ਇਕ ਵੇਲੇ, ਸੁਤੇ ਸਿਧ, ਕਈ ਰੰਗਾਂ, ਭੇਖਾਂ ਵਿਚ ਵਿਚਰਦਾ ਹੈ। ਇਸੇ ਨੂੰ ਹੀ 'ਪਾਖੰਡ' ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ 'ਇਨਸਾਨ' ਦੂਹਰੇ, ਤੀਹਰੇ ਰੰਗਾਂ (double or triple standards) ਵਿਚ ਖੇਲਦਾ ਹੈ।

ਇਸ ਤਰ੍ਹਾ ਪਾਖੰਡ ਕਰਕੇ, 'ਜੀਵ'—

ਆਪਣੇ ਆਪ ਨਾਲ ਧੋਖਾ ਕਰਦਾ ਹੈ
ਦੂਜਿਆਂ ਨਾਲ ਫ਼ਰੇਬ ਕਰਦਾ ਹੈ
ਰੱਬ ਤੋਂ ਬੇਮੁਖ ਹੁੰਦਾ ਹੈ
ਧਰਮ ਤੋਂ ਗਿਰ ਜਾਂਦਾ ਹੈ
ਪਾਪ ਕਮਾਉਂਦਾ ਹੈ
ਅਮੋਲਕ ਜੀਵਨ ਅਜਾਈਂ ਗਵਾਉਂਦਾ ਹੈ
ਜਮਾਂ ਦੇ ਵਸ ਪੈਂਦਾ ਹੈ
ਆਵਾਗਵਨ ਦੇ ਵਸ ਪੈਂਦਾ ਹੈ
"ਕਰਮ ਧਰਮ ਪਾਖੰਡ ਜੋ ਦੀਸਹਿ ਤਿਨ ਜਮੁ ਜਾਗਾਤੀ ਲੂਟੈ ॥"
(ਪੰਨਾ–747)

"ਕਰੈ ਦੁਹਕਰਮ ਦਿਖਾਵੈ ਹੋਰੁ ॥ ਰਾਮ ਕੀ ਦਰਗਹ ਬਾਧਾ ਚੋਰੁ ॥"
(ਪੰਨਾ–194)

"ਅੰਤਰਿ ਬਿਖੁ ਮੁਖਿ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਸੁਣਾਵੈ ॥
ਜਮ ਪੁਰਿ ਬਾਧਾ ਚੋਟਾ ਖਾਵੈ ॥
ਅਨਿਕ ਪੜਦੇ ਮਹਿ ਕਮਾਵੈ ਵਿਕਾਰ ॥
ਖਿਨ ਮਹਿ ਪ੍ਰਗਟ ਹੋਹਿ ਸੰਸਾਰ ॥" (ਪੰਨਾ–194)

"ਦਹੁ ਵਿਚਿ ਦੁਖੀ ਦੁਬਾਜਰੇ ਖਰਬੜੇ ਹੋਏ ਖੁਦੀ ਖੁਆਰਾ ।
ਨਾ ਉਰਵਾਰ ਨ ਪਾਰੁ ਹੈ ਗੋਤੇ ਖਾਨਿ ਭਰਮੁ ਸਿਰਿ ਭਾਰਾ ।"
(ਵਾ. ਭਾ. ਗੁ. 33/1)

"ਏਹੋ ਜੇਹੇ 'ਪਖੰਡੀ' ਜੀਵਨ ਵਿਚ—

ਆਤਮਾ ਕੁਝ ਹੋਰ ਕਹਿੰਦੀ ਹੈ,
ਅੰਤਿਸ਼ਕਰਨ ਵਿਚ ਕੁਝ ਹੋਰ 'ਹਵਾੜ' ਨਿਕਲਦੀ ਹੈ,
'ਮਨ' ਕੁਝ ਹੋਰ ਆਖਦਾ ਹੈ,
ਬੁੱਧੀ ਕੁਝ ਹੋਰ ਸੋਚਦੀ ਹੈ,
ਕਾਮ ਆਪਣੀਆਂ ਲੈਹਰਾਂ ਮਾਰਦਾ ਹੈ,
ਕ੍ਰੋਧ ਆਪਣੇ ਭਾਂਬੜ ਮਚਾਈ ਜਾਂਦਾ ਹੈ,
ਲੋਭ ਅੱਡ ਹਲਕਾਇਆ ਫਿਰਦਾ ਹੈ,
ਮੋਹ ਆਪਣੇ ਫੰਧੇ ਵਿਚ ਫਸਾਈ ਜਾਂਦਾ ਹੈ,
ਮੈ–ਮੇਰੀ ਆਪਣੇ ਫੰਧੇ ਵਿਚ ਫਸਾਈ ਜਾਂਦਾ ਹੈ,
ਮੈ–ਮੇਰੀ ਆਪਣੇ 'ਜੱਫੇ' ਮਾਰਦੀ ਹੈ,
ਹਉਮੈ ਦਾ ਸ਼ੇਰ ਆਪਣੀਆਂ ਬੜ੍ਹਕਾਂ ਮਾਰਦਾ ਹੈ!

'ਜੀਵ' ਦੀ ਇਸ ਤਰਸਯੋਗ ਹਾਲਤ ਨੂੰ ਗੁਰਬਾਣੀ ਵਿਚ ਇਉਂ ਦਰਸਾਹਿਆ ਗਿਆ ਹੈ :—

"ਕਿਉ ਲੀਜੈ ਗਢੁ ਬੰਕਾ ਭਾਈ ॥ ਦੋਵਰ ਕੋਟ ਅਰੁ ਤੇਵਰ ਖਾਈ ॥1 ॥ ਰਹਾਉ ॥

ਪਾਂਚ ਪਚੀਸ ਮੋਹ ਮਦ ਮਤਸਰ ਆਡੀ ਪਰਬਲ ਮਾਇਆ ॥
ਜਨ ਗਰੀਬ ਕੋ ਜੋਰੁ ਨ ਪਹਚੈ ਕਹਾ ਕਰਉ ਰਘੁਰਾਇਆ ॥
ਕਾਮੁ ਕਿਵਾਰੀ ਦੁਖ ਸੁਖ ਦਰਵਾਨੀ ਪਾਪੁ ਪੁੰਨੁ ਦਰਵਾਜਾ ॥

ਕ੍ਰੋਧ ਪ੍ਰਧਾਨੁ ਮਹਾ ਬਡ ਦੁੰਦਰ ਤਹ ਮਨੁ ਮਾਵਾਸੀ ਰਾਜਾ ॥
ਸ੍ਵਾਦ ਸਨਾਹ ਟੋਪੁ ਮਮਤਾ ਕੋ ਮੁਬੁਧਿ ਕਮਾਨ ਚਢਾਈ ॥
ਤਿਸਨਾ ਤੀਰ ਰਹੇ ਘਟ ਭੀਤਰਿ ਇਉ ਗਢੁ ਲੀਓ ਨ ਜਾਈ ॥"

(ਪੰਨਾ–1161)

"ਰਾਜੁ ਮਾਲੁ ਰੂਪੁ ਜਾਤਿ ਜੋਬਨੁ ਪੰਜੇ ਠਗ ॥
ਏਨੀ ਠਗੀਂ ਜਗੁ ਠਗਿਆ ਕਿਨੈ ਨ ਰਖੀ ਲਜ ॥" (ਪੰਨਾ–1288)

ਜਨਮਾਂ–ਜਨਮਾਂਤਰਾਂ ਤੋਂ ਮਨੁਖੀ ਬਿਰਤੀ ਦਾ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟਮਾਨ ਤੇ ਮਾਇਕੀ ਜਗਤ ਵਿਚ ਯਕੀਨ ਹੋਣ ਕਰਕੇ, ਇਨਸਾਨ ਦਾ, ਪ੍ਰਭੂ ਦੀ ਅਦ੍ਰਿਸ਼ਟ, ਕਰਣ–ਕਾਰਣ, ਸਰਬ–ਸਮਰਥ 'ਸ਼ਕਤੀ' ਉਤੇ—ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਛੇਤੀ ਕੀਤਿਆਂ ਨਹੀਂ ਬਣਦਾ। ਇਹ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਕਦੀ 'ਬਣਦਾ' ਹੈ, ਕਦੀ 'ਟੁਟਦਾ' ਹੈ, ਅਤੇ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ 'ਡੋਲਦਾ' ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਦਾ ਨਤੀਜਾ ਇਹ ਨਿਕਲਦਾ ਹੈ, ਕਿ ਜਗਿਆਸੂ ਇਕ ਕਦਮ ਪ੍ਰਮਾਰਥ ਵਲ ਪੁੜਦਾ ਹੈ, ਪਰ ਦਸ ਕਦਮ 'ਮਾਇਆ' ਪਿਛੇ ਖਿੱਚ ਲੈਂਦੀ ਹੈ।

"ਜੇ ਇਕ ਵਿਖ ਅਗਾਹਾ ਭਰੇ ਤਾ ਦਸ ਵਿਖਾਂ ਪਿਛਾਹਾ ਜਾਇ ॥"

(ਪੰਨਾ–1246)

ਇਸ ਤਰ੍ਹਾ ਵਿਖ ਅਗਾਹਾ ਭਰੇ ਇਨਸਾਨ ਦਾ ਸਾਰਾ ਧਾਰਮਿਕ ਤੇ ਦੁਨਿਆਵੀ ਜੀਵਨ 'ਦੁਬਿਧਾ', 'ਭਰਮ' ਜਾਂ 'ਸਹਸੇ' ਵਿਚ ਬੇਅਰਥ ਚਲਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਦੂਜੇ ਲਫ਼ਜ਼ਾਂ ਵਿਚ, ਇਨਸਾਨ ਦੀ ਕੋਈ ਰੂਹਾਨੀ ਤਰੱਕੀ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀ। ਇਸ 'ਦੁਬਿਧਾ' ਜਾਂ 'ਭਰਮ' ਦੀ ਖਾਈ ਪ੍ਰਥਾਇ ਗੁਰਬਾਣੀ ਇਉਂ ਰੋਸ਼ਨੀ ਪਾਉਂਦੀ ਹੈ :—

"ਦੁਬਿਧਾ ਰੋਗੁ ਸੁ ਅਧਿਕ ਵਡੇਰਾ ਮਾਇਆ ਕਾ ਮੁਹਤਾਜ ਭਇਆ ॥"

(ਪੰਨਾ–1153)

"ਦੂਜਾ ਭਾਉ ਦੁਬਾਜਰਾ ਮਨ ਪਾਟੈ ਖਰਬਾੜੂ ਖੀਰਾ ॥
ਅਗਹੁ ਮਿਠਾ ਹੋਇ ਮਿਲੈ ਪਿਛਹੁ ਕਉੜਾ ਦੋਖੁ ਸਰੀਰਾ ॥"

(ਵਾ.ਭਾ.ਗੁ. 33/14)

"ਦੁਬਿਧਾ ਦੂਜਾ ਤ੍ਰਿਬਿਧਿ ਮਾਇਆ ॥" (ਪੰਨਾ–113)

"ਦੁਬਿਧਾ ਮਨਮੁਖ ਰੋਗਿ ਵਿਆਪੇ ਤ੍ਰਿਸਨਾ ਜਲਹਿ ਅਧਿਕਾਈ ॥"

(ਪੰਨਾ-1130)

"ਦੂਜੈ ਭਰਮਿ ਭੁਲਾਇਆ ਹਉਮੈ ਦੁਖੁ ਪਾਹੀ ॥"

(ਪੰਨਾ-1091-92)

"ਏਹੁ ਸਰੀਰੁ ਸਭ ਮੂਲੁ ਹੈ ਮਾਇਆ ॥
ਦੂਜੈ ਭਾਇ ਭਰਮਿ ਭੁਲਾਇਆ ॥" (ਪੰਨਾ-1065)

"ਹਉਮੈ ਵਿਚਿ ਸਭੁ ਜਗੁ ਬਉਰਾਨਾ ॥
ਦੂਜੈ ਭਾਇ ਭਰਮਿ ਭੁਲਾਨਾ ॥" (ਪੰਨਾ-159)

"ਦੂਜੈ ਭਾਇ ਭਰਮਿ ਵਿਗੁਤੀ ਮਨੁਮੁਖਿ ਮੋਹੀ ਜਮਕਾਲਿ ॥"

(ਪੰਨਾ-569)

"ਇਸੁ ਮਨ ਕਉ ਬਸੰਤ ਕੀ ਲਗੈ ਨ ਸੋਇ ॥
ਇਹੁ ਮਨੁ ਜਲਿਆ ਦੂਜੈ ਦੋਇ ॥" (ਪੰਨਾ-1176)

"ਦੁਯੈ ਭਾਇ ਵਿਗੁਚੀਐ ਗਲਿ ਪਈਸੁ ਜਮ ਕੀ ਫਾਸ ॥

(ਪੰਨਾ-134)

ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ 'ਮਨੁਖ', 'ਇਲਾਹੀ-ਪ੍ਰਕਾਸ਼' ਯਾ 'ਨਾਮੁ' ਵਾਲੇ ਇਕੋ-ਇਕ 'ਆਤਮਿਕ ਧਰਮ' ਤੋਂ:—

'ਬੇ-ਸੁਰਾ' ਹੋ ਕੇ
'ਬੇ-ਮੁਖ' ਹੋ ਕੇ
'ਆਪ-ਹੁਦਰਾ' ਹੋ ਕੇ
'ਆਪਣੇ-ਭਾਣੇ' ਵਿਚ
ਅਗਿਆਨਤਾ ਵਿਚ
ਭਰਮ-ਭੁਲਾਵੇ
'ਹਉਮੈ' ਵਿਚ
ਅਨੇਕਾਂ ਅਖੌਤੀ ਬਾਹਰਮੁਖੀ 'ਧਰਮਾਂ' ਵਿਚ ਵਿਚਰਦਾ ਹੋਇਆ—ਆਪਣੀ

'ਮਨ-ਮਰਜ਼ੀ' ਨਾਲ ਕਰਮ ਕਰਦਾ ਅਤੇ ਨਤੀਜੇ ਭੁਗਤਦਾ ਹੈ।

ਆਪਣੇ ਕੇਂਦਰ—'ਆਤਮ-ਪ੍ਰਕਾਸ਼', ਅਥਵਾ 'ਸਬਦੁ', 'ਨਾਮੁ', 'ਹੁਕਮੁ' ਤੋਂ 'ਬੇਮੁਖ' ਅਤੇ 'ਬੇਸੁਰਾ' ਹੋ ਕੇ, ਜੀਵ ਆਪਣੇ ਅੰਦਰਲੇ 'ਪੰਜ ਚੋਰਾਂ' ਦੇ ਅਧੀਨ, ਆਪਣੇ ਹੀ ਭਾਣੇ ਵਿਚ ਪਿਆ ਵਿਚਰਦਾ ਹੈ। ਇਹ 'ਪੰਚ-ਤੱਤ'—ਆਪੋ ਆਪਣੀਆਂ 'ਤੂਤੀਆਂ' ਵਜਾਉਂਦੇ ਹਨ—ਜਿਸ ਕਾਰਨ ਜੀਵ ਦੇ ਹਿਰਦੇ ਵਿਚ, ਅਨੇਕਾਂ ਤਰ੍ਹਾਂ ਅਤੇ ਭਾਂਤ-ਭਾਂਤ ਦੇ 'ਰਾਮ-ਰੌਲੇ' ਤੇ 'ਸ਼ੋਰ-ਸ਼ਰਾਬਾ' ਮਚਿਆ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ। ਇਸੇ ਕਾਰਨ 'ਮਨ' 'ਟਿਕ' ਨਹੀਂ ਸਕਦਾ ਅਤੇ ਨਾ ਹੀ ਇਕਾਗਰ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।

ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸਾਡੇ ਹਿਰਦੇ ਵਿਚ 'ਪੰਜ-ਤੱਤਾਂ' ਨੇ ਖ਼ੂਬ 'ਭੜਥੂ' ਮਚਾਇਆ ਹੋਇਆ ਹੈ—ਜਿਸ ਨਾਲ ਜੀਵ ਘਾਬਰ ਕੇ ਬੌਂਦਲ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਅਤੇ ਉਸ ਦੀ 'ਕਿਛੁ ਨ ਬੁਝੈ' ਕਿਝ ਲ ਸੁਝੈ ਬੇਵਸੀ ਵਾਲੀ ਹਾਲਤ ਬਣੀ ਰਹਿੰਦੀ ਹੈ। ਜਿਸ ਨਾਲ ਉਸ ਦੇ ਮਨ ਦਾ 'ਤਨਾਉ' ਬਣਿਆ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ। ਇਸ 'ਮਾਨਸਿਕ-ਤਨਾਉ' (mental tension) ਨਾਲ ਹੀ ਦਿਲ ਦਾ ਦੌਰਾ (heart attack) ਅਤੇ ਹੋਰ ਅਨੇਕਾਂ ਦਿਮਾਗੀ ਬਿਮਾਰੀਆਂ (nervous and mental diseases) ਵਧ ਰਹੀਆਂ ਹਨ।

ਸਾਡੀ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀ ਮਾਇਕੀ ਅਧੋਗਤੀ ਨੂੰ ਗੁਰਬਾਣੀ ਵਿਚ ਇਉਂ ਦਰਸਾਇਆ ਹੈ :—

"ਏਕੁ ਸੁਆਨੁ ਦੁਇ ਸੁਆਨੀ ਨਾਲਿ ॥
ਭਲਕੇ ਭਉਕਹਿ ਸਦਾ ਬਇਆਲਿ ॥" (ਪੰਨਾ-24)

"ਮਾਇਆਧਾਰੀ ਅਤਿ ਅੰਨਾ ਬੋਲਾ ॥
ਸਬਦੁ ਨ ਸੁਣਈ ਬਹੁ ਰਸਲ ਘਚੋਲਾ ॥" (ਪੰਨਾ-313)

"ਅੰਤਰਿ ਚਿੰਤਾ ਨੈਣੀ ਸੁਖੀ ਮੂਲਿ ਨ ਉਤਰੈ ਭੁਖ ॥
ਨਾਨਕ ਸਚੇ ਨਾਮੁ ਬਿਨੁ ਕਿਸੈ ਨ ਲਥੋ ਦੁਖੁ ॥" (ਪੰਨਾ-319)

"ਮਨਮੁਖਿ ਭਰਮੈ ਸਹਸਾ ਹੋਵੈ ॥
ਅੰਤਰਿ ਚਿੰਤਾ ਨੀਦ ਨ ਸੋਵੈ ॥" (ਪੰਨਾ-646)

ਆਤਮ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਦੇ 'ਇਲਾਹੀ ਧਰਮੁ', ਅਥਵਾ 'ਨਾਮੁ' ਤੋਂ 'ਬੇਮੁਖ' ਅਤੇ

'ਬੇਸਰਾ' ਹੋ ਕੇ, 'ਜੀਵ', ਅਤਿ 'ਅੰਨ੍ਹਾ-ਬੋਲਾ' ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਅਤੇ ਆਤਮਿਕ 'ਜੀਵਨ-ਸੇਧ' ਤੋਂ ਬਗੈਰ, ਸਾਰੀ ਉਮਰ ਆਪਣੇ ਹਿਰਦੇ ਅੰਦਰ, ਮਾਇਕੀ 'ਬਹੁ-ਰੋਲ-ਘੋਚਲਾ' ਦਾ ਭੜਥੂ ਮਚਾਈ ਰਖਦਾ ਹੈ, ਅਤੇ ਦੁਖੀ ਹੁੰਦਾ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ।

"ਪਲਚਿ ਪਲਚਿ ਸਗਲੀ ਮੁਈ ਝੂਠੈ ਧੰਧੈ ਮੋਹੁ ॥" (ਪੰਨਾ-134)

ਸਾਡਾ ਅਮਲੀ 'ਨਿਜੀ ਧਰਮ' ਓਹੀ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਜੋ ਸਾਡੇ ਹਰ ਇਕ :—

ਨਿਸਚੇ
ਸੋਚਨੀ
ਖ਼ਿਆਲ
ਭਾਵਨਾ
ਹਰਕਤ
ਬੋਲ-ਚਾਲ
ਬਿਉਹਾਰ
ਕਰਨੀ
ਰਹਿਣੀ
ਬਹਿਣੀ
ਸਹਿਣੀ
ਕਹਿਣੀ

ਵਿਚ

ਸੁਤੇ-ਸਿਧ
ਅਣਜਾਣੇ
ਅਚੇਤ
ਆਪ-ਮੁਹਾਰੇ
ਬਦੋ-ਬਾਦੀ

ਬਾਹਰ ਵਲ ਪ੍ਰਗਟ ਹੁੰਦਾ ਹੈ,

ਨਾ ਕਿ ਉਹ 'ਧਰਮ', ਜੋ ਅਸੀਂ ਓਪਰੇ ਮਨ ਨਾਲ, ਬਾਹਰੋਂ

ਧਾਰਿਆ

ਅਪਨਾਇਆ

ਮੰਨਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ!

'ਅਮਲੀ' ਅਤੇ 'ਓਪਰੇ' ਧਰਮ ਦੀ ਵਿਚਾਰ ਨੂੰ ਸਪਸ਼ਟ ਕਰਨ ਲਈ ਹੇਠਲੀ ਮਿਸਾਲ ਦਿਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ :—

ਨਿੱਕੇ ਬੱਚੇ ਨੂੰ 'ਮਾਂ' ਪਾਲਦੀ ਪੋਸਦੀ ਹੈ ਅਤੇ 'ਨਰਸ' (nurse) ਭੀ ਬੱਚੇ ਦੀ ਦੇਖ-ਭਾਲ ਕਰਦੀ ਹੈ।

ਇਹਨਾਂ ਦੋਹਾਂ ਦੇ ਹਿਰਦਿਆਂ ਅੰਦਰ, ਬੱਚੇ ਦੀ 'ਸੇਵਾ-ਭਾਵਨੀ' ਵਿਚ, ਅਤਿਅੰਤ ਫ਼ਰਕ ਹੈ।

'ਮਾਂ' ਆਪਣੇ ਬੱਚੇ ਲਈ ਅਤਿਅੰਤ ਡੂੰਘੇ 'ਮਾਂ-ਪਿਆਰ' ਦੀ 'ਮਮਤਾ' ਵਿਚ ਪਿਘਲ ਕੇ ਸੇਵਾ ਕਰਦੀ ਹੈ, ਅਤੇ ਕਦੇ 'ਅਕਦੀ', 'ਥਕਦੀ' ਨਹੀਂ, ਨਾ ਹੀ ਕਦੇ ਸ਼ਿਕਾਇਤ ਕਰਦੀ ਹੈ।

ਇਹ 'ਮਮਤਾ'—'ਮਾਂ' ਦੇ ਹਿਰਦੇ ਦੀਆਂ ਡੂੰਘਿਆਈਆਂ ਵਿਚ ਸਹਜ-ਸੁਭਾਇ, ਆਪ-ਮੁਹਾਰੇ ਉਪਜਦੀ ਹੈ—ਜਿਸ ਨਾਲ ਉਹ ਬੱਚੇ ਲਈ ਹਰ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀ, ਖਿੜੇ ਮੱਥੇ ਅਤੇ ਚਾਉ ਵਿਚ ਕੁਰਬਾਨੀ ਕਰਦੀ ਹੈ, ਆਪਣੇ ਪਿਆਰੇ ਬੱਚੇ ਨੂੰ ਸ਼ੁਭ ਇਛਾਵਾਂ ਤੇ ਪਿਆਰ-ਅਸੀਸਾਂ ਨਾਲ ਨਿਵਾਜੀ ਹੈ ਅਤੇ ਉਸ ਦੇ ਉਤੋਂ ਵਾਰਨੇ ਅਤੇ ਬਲਿਹਾਰਨੇ ਜਾਂਦੀ ਹੈ।

ਇਹ 'ਮਾਂ-ਪਿਆਰ', 'ਮਾਂ' ਨੇ ਕਿਤੇ ਪੜ੍ਹਿਆ ਯਾ ਸਿਖਿਆ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ। ਇਹ ਤਾਂ ਅਕਾਲ-ਪੁਰਖ ਦਾ ਆਪਣੇ 'ਬੱਚੇ-ਰੂਪੀ' ਅੰਸ਼ ਲਈ, ਅਥਾਹ ਅਤੇ ਅਮੁਕ 'ਇਲਾਹੀ ਪਿਆਰ' ਦਾ ਪ੍ਰਵੇਸ਼ ਅਤੇ ਪ੍ਰਤੀਕ ਹੈ, ਜੋ 'ਮਾਂ' ਦੇ ਹਿਰਦੇ 'ਰਾਹੀਂ' ਪ੍ਰਵਿਰਤ ਹੋ ਕੇ ਬੱਚੇ ਦੀ ਪਾਲਨਾ-ਪੋਸ਼ਨਾ ਕਰਦਾ ਹੈ।

"ਮਾਤ ਗਰਭ ਤੁਮ ਹੀ ਪ੍ਰਤਿਪਾਲਕ ਮ੍ਰਿਤ ਮੰਡਲ ਇਕ ਤੂਹੀ ॥"

(ਪੰਨਾ-1215)

"ਹਰਿ ਜੀ ਮਾਤਾ ਹਰਿ ਜੀ ਪਿਤਾ ਹਰਿ ਜੀਉ ਪ੍ਰਤਿਪਾਲਕ ॥
ਹਰਿ ਜੀ ਮੇਰੀ ਸਾਰ ਕਰੇ ਹਮ ਹਰਿ ਕੇ ਬਾਲਕ ॥
ਸਹਜੇ ਸਹਜਿ ਖਿਲਾਇਦਾ ਨਹੀ ਕਰਦਾ ਆਲਕ ॥"

(ਪੰਨਾ-1101)

"ਰਮਈਆ ਕੇ ਗੁਨ ਚੇਤਿ ਪਰਾਨੀ ॥
ਕਵਨ ਮੂਲ ਤੇ ਕਵਨ ਦ੍ਰਿਸਟਾਨੀ ॥
ਜਿਨਿ ਤੂੰ ਸਾਜਿ ਸਵਾਰਿ ਸੀਗਾਰਿਆ ॥
ਗਰਭ ਅਗਨਿ ਮਹਿ ਜਿਨਹਿ ਉਬਾਰਿਆ ॥
ਬਾਰ ਬਿਵਸਥਾ ਤੁਝਹਿ ਪਿਆਰੈ ਦੂਧ ॥" (ਪੰਨਾ-266)

"ਪਰੰ ਪਰਮ ਪਰਮੇਸ੍ਵਰੰ ਪ੍ਰੋਛਪਾਲੰ ॥" (ਜਾਪ ਪਾ: 10)

ਦੂਜੇ ਪਾਸੇ ਨਰਸ ਕਿਤੋਂ ਪੜ੍ਹ ਕੇ, ਸਿੱਖ ਕੇ, ਬੱਚੇ ਦੀ ਨੀਯਤ ਸਮੇਂ ਤੇ ਹੀ ਸੇਵਾ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਜਿਸ ਲਈ ਉਸ ਨੂੰ ਤਨਖਾਹ ਮਿਲਦੀ ਹੈ। ਡਿਊਟੀ (duty) ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਉਹ ਬੱਚੇ ਨੂੰ ਬਿਲਕੁਲ ਭੁੱਲਜਾਂਦੀ ਹੈ।

ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ —

'ਮਾਂ' — ਦੀ ਸੇਵਾ ਦੇ ਪਿਛੋਕੜ ਵਿਚ, ਇਲਾਹੀ ਪਿਆਰ- ਭਾਵਨੀ ਅਤੇ ਲਾਡ-ਮਲਹਾਰ ਹੈ। ਪਰ

'ਨਰਸ' ਦੀ ਸੇਵਾ ਦੇ ਪਿਛੋਕੜ ਵਿਚ ਸੁਆਰਥ ਹੈ, ਅਤੇ ਭਾਵਨਾ-ਹੀਣ ਫਰਜ਼ ਹੈ।

'ਮਾਂ', ਖਿਨ-ਖਿਨ, ਦਿਨ-ਰਾਤ, ਸਾਰੀ ਉਮਰ ਚਾਈਂ-ਚਾਈਂ, ਲਾਡ-ਲਡਾਉਂਦੀ ਹੋਈ, ਪਿਆਰ ਅਸੀਸਾਂ ਨਾਲ ਬੱਚੇ ਨੂੰ ਪਾਲਦੀ-ਪੋਸਦੀ ਹੈ।

'ਨਰਸ' — ਸੀਮਤ ਅਰਸੇ ਤਾਈਂ ਸੁਆਰਥ ਲਈ, ਓਪਰੇ ਦਿਲ ਨਾਲ 'ਡੰਗ' ਟਪਾਉਂਦੀ ਹੈ, ਅਤੇ 'ਫ਼ਰਜ਼' ਪੂਰਾ ਕਰਦੀ ਹੈ।

'ਮਾਂ' ਦੀ ਸੇਵਾ-ਭਾਵਨਾ—ਅੰਦਰੋਂ ਉਪਜੀ ਹੈ।

'ਨਰਸ' ਦਾ ਫ਼ਰਜ਼ — ਸਿਖਿਆ ਸਿਖਾਇਆ ਹੈ।

ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ — ਇਕ ਦਾ ਕੰਮ 'ਨਿਰ-ਸੁਆਰਥ' ਹੈ, 'ਪ੍ਰੇਮ-ਭਾਵਨਾ' ਅਧੀਨ ਹੈ, ਦੂਜੇ ਦਾ ਸੁਆਰਥ ਪੂਰਤੀ ਲਈ ਹੈ।

"ਜੋ ਜੈਸੀ ਸੰਗਤਿ ਮਿਲੈ ਸੋ ਤੈਸੋ ਖਾਇ ॥" (ਪੰਨਾ-1369)

ਦੇ ਗੁਰਵਾਕ ਅਨੁਸਾਰ 'ਜੀਵ' ਬੇਅੰਤ ਜਨਮਾਂ ਤੋਂ ਅਗਿਆਨਤਾ ਦੇ ਭਰਮ-ਭੁਲਾਵੇ ਵਿਚ, ਤ੍ਰੈਗੁਣੀ 'ਮਾਦੀ' ਮਾਇਆ ਵਿਚ ਪਰਵਿਰਤ ਹੁੰਦਾ ਆਇਆ ਹੈ ਅਤੇ ਇਸ 'ਮਾਦੀ' ਮਾਇਆ (materialism) ਦੀ 'ਸੰਗਤ' ਅਤੇ 'ਸਿਕਰਨ' ਕਰਦਾ ਹੋਇਆ—ਆਪ ਹੀ ਇਸ ਝੂਠੀ ਮਾਦੀ 'ਮਾਇਆ' ਦਾ 'ਸਰੂਪ' ਬਣ ਚੁਕਿਆ ਹੈ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸਾਡੇ ਮਨ, ਬੁੱਧੀ, ਚਿਤ, ਅੰਤਿਸ਼ਕਰਨ ਨੂੰ 'ਮਾਇਆ' ਦੀ 'ਰੰਗਣ' ਯਾ 'ਪਿਉਂਦ' ਚੜ੍ਹੀ ਹੋਈ ਹੈ।

ਗੁਰਬਾਣੀ ਵਿਚ ਦਰਸਾਏ ਹੋਏ ਅੰਤ੍ਰਿਵ 'ਆਤਮਿਕ ਧਰਮੁ', ਅਥਵਾ 'ਸਬਦੁ', 'ਨਾਮੁ', 'ਹੁਕਮੁ' ਦਾ ਸੰਪੂਰਨ ਅਨੁਭਵੀ ਗਿਆਨ ਨਾ 'ਬੁੱਝਣ' ਕਰਕੇ, ਸਾਡੇ ਅਪਨਾਏ ਹੋਏ ਬਾਹਰਮੁਖੀ 'ਧਰਮ' ਸਰੀਰਕ ਅਤੇ ਮਾਨਸਿਕ 'ਪੱਧਰ' ਤਾਈਂ ਮਹਿਦੂਦ ਜਾਂ ਸੀਮਤ ਹਨ, ਅਤੇ ਇਹਨਾਂ 'ਧਰਮਾਂ' ਨੂੰ ਭੀ ਸਾਡੀ ਹਉਮੈ-ਵੇੜੀ ਰੰਗਣ ਚੜ੍ਹੀ ਹੋਈ ਹੈ—ਜਿਸ ਦੀ ਵਜਾਹ ਨਾਲ ਸਾਡੇ ਧਾਰਮਿਕ—

ਖ਼ਿਆਲ
ਚਿਤਵਨੀਆਂ
ਵਲਵਲੇ
ਨਿਸਚੇ
ਸ਼ਰਧਾ-ਭਾਵਨੀ
ਕਰਮ-ਕਿਰਿਆ
ਪਾਠ-ਪੂਜਾ
ਜਪ-ਤਪ
ਜੋਗ-ਸਾਧਨਾ

ਆਦਿ, ਅਨੇਕ 'ਕਰਮ-ਕਾਂਡ' ਭੀ—

ਸਥੂਲ
ਠੁਲੇ
ਫੋਕੇ

ਮਾਦੀ

ਬੱਧਾ-ਚੱਟੀ

ਦਿਖਾਵਾ

ਰਸਮੀ-ਰਟਨ

ਭਾਵਨਾ-ਹੀਨ

ਭਾਵਨਾ-ਹੀਨ

ਰਸ-ਹੀਨ

'ਮੁਰਦਾ-ਸਾਧਨ' ਹੀ ਬਣ ਚੁੱਕੇ ਹਨ।

"ਬਧਾ ਚਟੀ ਜੋ ਭਰੇ ਨਾ ਗੁਣੁ ਨਾ ਉਪਕਾਰੁ ॥" (ਪੰਨਾ-787)

"ਮਨਹਿਠ ਜੋ ਕਮਾਵੈ ਤਿਲੁ ਨ ਲੇਖੈ ਪਾਵੈ
ਬਗੁਲ ਜਿਉ ਧਿਆਨੁ ਲਾਵੈ ਮਾਇਆ ਰੇ ਧਾਰੀ ।" (ਪੰਨਾ-687)

"ਨਾਮ ਬਿਨਾ ਫੋਕਟ ਸਭਿ ਕਰਮਾ ਜਿਉ ਬਾਜੀਗਰੁ ਭਰਮਿ ਭੁਲੈ ॥"
(ਪੰਨਾ-1343)

"ਜਿਨਿ ਆਤਮ ਤਤੁ ਨ ਚੀਨਿ੍ਆ ॥
ਸਭ ਫੋਕਟ ਧਰਮ ਅਬੀਨਿਆ ॥" (ਪੰਨਾ-1351)

ਇਸ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ, ਅਸੀਂ ਅਖੌਤੀ ਧਰਮੀ-ਲੋਕ, ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਹੋਰਨਾਂ ਨਾਲੋਂ—ਉਚੇਰੇ, ਚੰਗੇਰੇ, ਭਲੇ-ਭਲੇਰੇ ਅਤੇ ਪਾਰਗਰਾਮੀ ਸਮਝਣ ਲਗ ਪੈਂਦੇ ਹਾਂ ਅਤੇ ਦੂਜਿਆਂ ਨੂੰ ਨੀਵੀਂ ਨਿਗਾਹ ਅਤੇ ਘਿਰਨਾ ਨਾਲ ਦੇਖਦੇ ਹਾਂ! ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਅਸੀਂ ਆਪਣੀ 'ਹਉਮੈ' ਨੂੰ 'ਧਾਰਮਿਕ-ਪੱਠੇ' ਪਾ ਪਾ ਕੇ, ਹੋਰ ਭੀ ਮੋਟੀ 'ਸਬੱਲ' ਅਤੇ ਡੂੰਘੀ ਬਣਾਈ ਜਾਂਦੇ ਹਾਂ।

'ਇਕ ਕਰੇਲਾ', ਦੂਜਾ ਨਿੰਮ ਚੜ੍ਹਿਆ ਦੇ ਅਖਾਣ ਅਨੁਸਾਰ, ਸਾਡੇ ਅਪਨਾਏ ਹੋਏ ਅਖੌਤੀ 'ਧਰਮ', ਸਾਡੀ 'ਹਉਮੈ' ਦੇ ਦੀਰਘ ਰੋਗ ਨੂੰ ਘਟਾਉਣ ਦੀ ਬਜਾਏ, ਹੋਰ ਵਧਾਈ ਅਤੇ ਪ੍ਰਬਲ ਕਰੀ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਅਸੀਂ ਆਪਣੀ ਅਸਲੀ 'ਆਤਮਿਕ ਸੇਧ' ਤੋਂ ਹੋਰ ਦੁਰੇਡੇ ਜਾ ਰਹੇ ਹਾਂ।

"ਹਉਮੈ ਨਾਵੈ ਨਾਲਿ ਵਿਰੋਧੁ ਹੈ
ਦੁਇ ਨ ਵਸਹਿ ਇਕ ਠਾਇ ॥" (ਪੰਨਾ–560)

"ਕੋਟਿ ਕਰਮ ਕਰੈ ਹਉ ਧਾਰੇ ॥ ਸ੍ਰਮੁ ਪਾਵੈ ਸਗਲੇ ਬਿਰਥਾਰੇ ॥"
(ਪੰਨਾ–278)

ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਇਹ ਰਸਮੀ, ਫੋਕੇ, ਕਰਮ–ਕਾਂਡੀ ਅਖੌਤੀ 'ਧਰਮ' ਭੀ 'ਮਾਇਆ–ਸਰੂਪ' ਹੀ ਬਣ ਜਾਂਦੇ ਹਨ, ਜਿਸ ਦੀ 'ਸੰਗਤ' ਅਤੇ 'ਰੰਗਤ' ਨਾਲ ਸਾਡਾ ਮਨ, ਬੁੱਧੀ, ਚਿਤ, ਅੰਤਿਸ਼ਕਰਨ ਭੀ ਮਲੀਨ, ਕਠੋਰ, ਢੀਠ, ਫੋਕਾ, ਭਾਵਨਾ–ਹੀਣ, ਰਸ–ਹੀਣ ਬਣ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਇਨ੍ਹਾਂ ਭਾਵਨਾ ਹੀਣ, ਰਸਮੀ, ਫੋਕੇ, ਮੁਰਦਾ–ਸਾਧਨਾਂ ਦੇ ਲਗਾਤਾਰ ਅਭਿਆਸ ਕਰਦਿਆਂ ਹੋਇਆਂ, ਸਾਡਾ ਮਨ ਹੋਰ ਭੀ ਮਲਾ, ਮਾਦੀ, ਕਠੋਰ ਅਤੇ ਢੀਠ ਬਣੀ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਜਿਸ ਦੀ ਵਜਾਹ ਨਾਲ ਸਾਡਾ ਮਨ :—

ਉਚੇਰੇ
ਸੁਚੇਰੇ
ਚੰਗੇਰੇ
ਸਚੇ
ਦੈਵੀ
ਸੂਖਮ
ਕੋਮਲ

ਆਤਮਿਕ ਵਲਵਲੇ
ਆਤਮਿਕ ਉਡਾਰੀਆਂ
ਪਿਆਰ–ਭਾਵਨਾ
ਪ੍ਰੇਮ–ਸਵੈਪਨਾ
ਪਿਰਮ–ਰਸ
ਆਤਮਿਕ–ਅਨੰਦ

ਆਤਮਿਕ–ਚਾਉ

ਆਤਮਿਕ–ਖੁਮਾਰੀ

ਆਤਮਿਕ–ਬਿਸਮਾਦ

ਨੂੰ

ਸਮਝਨ

ਬੁਝਣ

ਚੀਨਣ

ਸੀਝਨ

ਅਨੁਭਵ ਕਰਨ ਅਤੇ

ਮਾਣਨ

ਤੋਂ ਅਸਮਰਥ ਹੁੰਦਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਆਮ ਜਗਿਆਸੂਆਂ ਦੀ ਇਹ ਸ਼ਿਕਾਇਤ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਕਿ ਬਾਣੀ ਦਾ ਪਾਠ ਯਾ ਨਿਤ ਨੇਮ ਕਰਦਿਆਂ, ਸਿਮਰਨ ਕਰਦਿਆਂ, ਮਨ ਨਹੀਂ ਜੁੜਦਾ ਅਤੇ ਆਤਮਿਕ 'ਰਸ' ਨਹੀਂ ਆਉਂਦਾ। ਇਸ ਦਾ ਸਪਸ਼ਟ ਕਾਰਲ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਸਾਡਾ ਮਨ, ਮਾਇਆ ਅਤੇ ਫੋਕੇ, ਰਸਮੀ, ਭਾਵਨੀ–ਹੀਨ ਧਾਰਮਿਕ ਸਾਧਨਾਂ ਦੇ ਲਗਾਤਾਰ ਅਭਿਆਸ ਅਤੇ 'ਹੰਕਾਰ' ਨਾਲ, ਇਤਨਾ 'ਮਾਦੀ', 'ਫੋਕਾ' 'ਕਠੋਰ' 'ਰਸ–ਹੀਣ' ਹੋ ਚੁਕਿਆ ਹੈ, ਕਿ ਗੁਰਬਾਣੀ ਦੇ ਅੰਤ੍ਰਿਵਿ ਗੁਝੇ, ਅਨੁਭਵੀ ਗਿਆਨ ਅਤੇ ਕੋਮਲ ਆਤਮਿਕ ਭਾਵਨਾਵਾਂ ਅਤੇ ਪ੍ਰੇਮ ਸਵੈਪਨਾ ਦੀਆਂ ਅਕਾਸ਼ੀ ਉਡਾਰੀਆਂ ਨੂੰ ਅਨੁਭਵ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਦਾ।

ਇਹੀ ਕਾਰਨ ਹੈ ਕਿ ਬੇਅੰਤ ਧਾਰਮਿਕ ਕਰਮ–ਕਿਰਿਆ ਅਤੇ ਫੋਕੇ ਸਾਧਨ ਕਰਦਿਆਂ ਹੋਇਆਂ ਭੀ, ਇਨਸਾਨ :—

ਚੰਗੇਰਾ

ਉਚੇਰਾ

ਸੁਹਣਰਾ

ਦੈਵੀ

ਬਣ ਕੇ, ਆਤਮਿਕ ਤਰੱਕੀ ਕਰਨ ਦੀ ਬਜਾਏ, ਧਰਮ ਦੀ ਆੜ ਵਿਚ—ਨੀਵੀਆਂ ਮਾਇਕੀ ਰੁਚੀਆਂ :—

ਈਰਖਾ

ਦਵੈਤ

ਨਫ਼ਰਤ

ਵੈਰ-ਵਿਰੋਧ

ਵਾਦ-ਵਿਵਾਦ

ਵਿਕਾਰ

ਤਅੱਸੁਬ

ਲੜਾਈਆਂ

ਝਗੜੇ

ਜ਼ੁਲਮ

ਵਿਚ ਹੀ ਗਲਤਾਨ ਹੋ ਰਿਹਾ ਹੈ!!

ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਭਾਵਨਾ-ਹੀਣ, ਰਸਮੀ, ਫੋਕੀ, ਕਰਮ-ਕਿਰਿਆ, ਸਾਡੇ 'ਆਤਮਿਕ ਧੰਧ' ਵਿਚ, ਸਹਾਇਕ ਅਤੇ ਕਲਿਆਨ ਕਾਰੀ ਹੋਣ ਦੀ ਬਜਾਏ, ਸਾਨੂੰ ਅੰਤ੍ਰਿਵਿ 'ਆਤਮਿਕ ਧਰਮੁ' ਅਥਵਾ 'ਸਬਦੁ', 'ਨਾਮੁ', 'ਹੁਕਮੁ' ਆਦਿ ਦੀਆਂ ਦਾਤਾਂ ਤੋਂ ਵਾਂਝਿਆ ਰਖਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਸਾਡੇ ਸਹੀ 'ਆਤਮਿਕ ਪੰਧ' ਵਿਚ 'ਰੁਕਾਵਟ' ਦਾ ਕਾਰਨ ਬਣਦੀ ਹੈ।

"ਹਿਰਦੈ ਸਚੁ ਏਹ ਕਰਣੀ ਸਾਰੁ ॥ ਹੋਰੁ ਸਭੁ ਪਾਖੰਡੁ ਪੂਜ ਖੁਆਰੁ ॥"

(ਪੰਨਾ-1343)

"ਬਿਨ ਗੁਰ ਸਬਦ ਨ ਛੂਟਸਿ ਕੋਇ ॥ ਪਾਖੰਡਿ ਕੀਨੈ ਮੁਕਤਿ ਨ ਹੋਇ॥"

(ਪੰਨਾ-839)

"ਜੇ ਜਾਣਸਿ ਬ੍ਰਹਮੰ ਕਰਮੰ ॥ ਸਭ ਫੋਕਟ ਨਿਸਚਉ ਕਰਮੰ ॥"

(ਪੰਨਾ-470)

"ਜਿਨਿ ਆਤਮ ਤਤੁ ਨ ਚੀਨ੍ਹਿਆ ॥ ਸਭ ਫੋਕਟ ਧਰਮ ਅਬੀਨਿਆ॥"

(ਪੰਨਾ–1351)

"ਪਾਠ ਪੜਿਓ ਅਰੁ ਬੇਦ ਬੀਚਾਰਿਓ ਨਿਵਲਿ ਭੁਅੰਗਮ ਸਾਧੇ ॥
ਪੰਜ ਜਨਾ ਸਿਉ ਸੰਗੁ ਨ ਛੁਟਕਿਓ ਅਧਿਕ ਅਹੰਬੁਧਿ ਬਾਧੇ ॥"

(ਪੰਨਾ–641)

"ਹਉ ਹਉ ਕਰਤੇ ਕਰਮ ਰਤ ਤਾ ਕੋ ਭਾਰੁ ਅਫਾਰ ॥
ਪ੍ਰੀਤ ਨਹੀ ਜਉ ਨਾਮ ਸਿਉ ਤਉ ਏਊ ਕਰਮ ਬਿਕਾਰ ॥"

(ਪੰਨਾ–252)

ਇਹਨਾਂ ਬਾਹਰਮੁਖੀ 'ਧਰਮਾਂ' ਦੇ ਭਾਵਨਾ ਹੀਣ—ਫੋਕੇ ਸਾਧਨਾਂ ਦੇ ਰਸਮੀ 'ਰਟਨ' ਵਿਚ ਹੀ ਅਸੀਂ ਸੰਤੁਸ਼ਟ ਹਾਂ, ਅਤੇ ਇਸੇ ਵਿਚ ਆਪਣੀ ਧਾਰਮਿਕ-ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਸਮਝ ਕੇ ਆਫਰੇ ਫਿਰਦੇ ਹਾਂ।

ਪਰ ਗੁਰਬਾਣੀ ਵਿਚ ਦਰਸਾਇਆ—

ਗੁਝੀਆਂ
ਗੂੜ੍ਹ
ਅੰਤ੍ਰਵਿ
ਅਨੁਭਵੀ
ਸੂਖਮ
ਕੋਮਲ

ਆਤਮਿਕ ਬਖਸ਼ਿਸ਼ਾਂ ਅਤੇ 'ਆਤਮ-ਕਲਾ' ਤੋਂ ਅਸੀਂ ਉਕਾ ਹੀ—

ਅਨਜਾਣ
ਅਗਿਆਨੀ
ਬੇਖਬਰ
ਬੇਪ੍ਰਵਾਹ
ਅਵੇਸਲੇ

ਯਾ ਜਾਣ-ਬੁਝ ਕੇ 'ਮਚਲੇ' ਹੋਏ ਫਿਰਦੇ ਹਾਂ!

(ਚਲਦਾ........)